

Pierre Emmanuel

PÁRBESZÉD A TENGER ELŐTT

(Valéry és Claudel)

Pierre Emmanuel, a nagy claudeli hagyományokon nevelkedett fiatal francia költőnemzedék legjelentősebb tagja; metafizikai régiókban szárnyaló költészetét apokaliptikus víziók jellemzik.

A költő aktív részt vett az ellenállási mozgalomban, a fel-szabadulás után az Étoiles c. irodalmi hetilap szerkesztője lett, jelenleg a francia rádió egyik vezetője és egy kiadóvállalat igazgatója. Részben titkos nyomdán kinyomott versköteteinek címe: Jours de colère, Combats avec tes défenseurs, La Prière d'Abraham és a Sodome c. nagy szimbolikus költemény. Legutolsó verskötete: Les Chansons du dé à coudre a hétköznapi költészetét tükrözi.

Pierre Emmanuel legutóbb Budapesten járt és 1947 november 13-án az Írószövetségben tartott előadásának szövegét a Vigiliának engedte át közlésre. Az előadás szövegének magyar fordítását — helyszűke miatt kisebb kihagyásokkal — az alábbiakban adjuk.

A különböző tanok zűrzavarában, amelyben ma élünk, nagyon tanulságos két olyan egymástól elütő lángészt összehasonlítani, mint amilyen Paul Valéry és Paul Claudel, akik egyaránt féltékenyen őrzik szellemük integritását. Az első: nagy egyéniség, aki a művészetet logikának tekinti, a logikát pedig művészetnek, és szelleme tisztánlátásában tetszeleg; az analízis démona tartja fogva, amely semmiféle intuíciónál sem engedi magát rászedni: élénk, fáradhatatlan és kérlelhetetlen szellem, amely soha egy pillanatra sem szűnik meg kritikus szemmel figyelni önmagát. A másik áradó erő, amely ismeri saját belső logikáját; tisztánlátó ösztön, amely állandó mozgásban van és az anyagot is mozgásba hozza; nem a gondolat mestere, hanem a Szó megteremtője; harcoss és szenvedélyes Ige, amely a szavak segítségével a dolgok szívébe hatol; naiv szellem, amely azt hiszi, hogy megismerni (connaitre) annyi, mint együttműködni (co-naitre) a szóval, amellyel a költő megalkotja a világot és önmagát.¹ Valéry elsősorban *Monsieur Teste*² és a *Mon Faust*: néző, akit a látvány gyönyörködtet, aki ügyesen megsokszorozza a lehetőségeket és ezzel nincs más célja, minthogy kipróbálja szellemét. Claudel a fiatal *Tête d'Or*,³ aki megveti lábát a látható világban, csodálkozik és a dolgok nevét kiáltja, mintha ő lenne az első, aki nevükön szólítja őket.

Ez a két költő csodálatos véletlen folytán egyszerre jelenik meg a szellemtörténetben, talán, hogy rámutassanak korunk bajára, de egyszeresmind az orvosságra is. Hogy miért állítom őket a tenger elé? Azért, mert a tenger, ez az élő elem, határozott állásfoglalást kíván attól, aki

¹ L. Claudel: *Traité de la co-nnaissance au monde et de soi-même.*

² *Monsieur Teste* Valéry elbeszélése, hőse az abszolút racionalista; *Mon Faust* (Az *En Faustom*) utolsó műve.

³ *Tête d'Or*, Claudel ifjúkori drámájának hasonnevéű hőse.

szembeszáll vele. Az ember leleplezi magát a tenger előtt: akár mint Claudel, aki ősi és szent szimbolumokat von ki belőle, amelyek homályosok a lélek előtt is, amely teremti őket, akár, mint Valéry, aki visszatartja a mélység hívását és elszórakozik a hullámok játékával.

Valéry a Földközi tengert éneкли, a claudeli dráma színtere az egész Óceán. A Földközi tenger belső tenger, a gondolat partjai szabnak határt neki; hű tükre a civilizációnak, amely körülveszi. A népek, amelyek a századok folyamán hátatfordítottak az ismeretlennek, az őserdőnek, a sivatagnak, azért telepedtek meg partjain, hogy biztonságát élvezzék, hogy fényében meghatározzák és korlátozzák magukat, s megbizonyosodjanak képmásukról, melyet vize tükrözött. Itt születtek az ész mítoszai: Ikarus, Prometheusz, Orfeusz: mind megannyi győzelmi jel a homályos léttől elhódított területeken. A nyugati szellem tudatos lemondással kiemelkedik a szimbolumok kusza erdejéből és megtanulja, hogy nincs más szabály, mint önmaga; uralkodik a félelmetes víziók felett, amelyek a lélek mélyén születnek. Ahol a végzet megjelenik, ott a szellem megadta magát vagy ellenőrző tevékenysége ellanyhult. De, ha a szellem megvilágosodik és — akár a tenger — elsimítja örvényeit, sikerül talán túltennie magát a lét metafizikai kérdésein.

Valéry számára ezt mondja a tenger: az ész végső tevékenysége tiszta szemlélődéssé válik és az örökkévalóval érintkezésbe jut — de nem azért, hogy egy elképzelt túlvilágba vetíti magát —, hanem, ha mint valami csodálatosan aktív tükör, a jelenségekről értelmes képet alkot, amelyet a közönséges szem észre sem vehet.

„Az út a tengerhez vezetett — írja az *Idée Fixe*-ben. Egy világítótorony lámpája tündökölt a lombok fölött. Egy gyöngéd színárnyalatú, végtelen sátor feszült simán a szemem magasságában a parti szellőben hajladozó aranyos lombú fák fölött; valaki megszólalt a szívemben és azt mondta: örült vagyok és ostoba. Egyszerre megéreztem a hatalmat és a hatalom hiábavalóságát, amely megakadályozza, hogy élvezzem ezt a főséges nyugalmat és magamévá tegyem ezt a percet. Megállottam egy kissé; mintha ott álltam volna a jelenség és a látomás — az igaz és az élő között.”

Igy beszél a tengerről Valéry: ez a tenger nyugodt és monumentális; egy olyan szellem műve, amely nem ismer szorongást a Sors előtt. Mít bánja az Ezmét, ezt a szörnyű férget, amikor itt van előtte ez a látható állandóság és arra tanít bennünket, hogy meneküljünk abba, ami bennünk romolhatatlan. A halál tulajdonképpen semmi: az ember ugyan egyéni formájában meghal egészen, de a szellem, amely a dolgokra rávilágít, néha önmaga fölé emeli és az ilyen csodálatos pillanat az örök törvények biztonságát nyújtja neki. Ha az ember meg tud szabadulni a mulandóság gondjától, az örökkévaló részesévé válik és túllépi saját élete időtartamát.

De hátha ez az állandóság, melyet számodra a tenger jelent, ó, nagy szellem, csupán gőgöd csalóka álma? Talán csak azért találtad ki ezt a nyugodt végtelenséget, hogy hű képe legyen annak a tudásnak, amely végtelen tudatlanságot takar? A partok embere hiába szeretné hinni, hogy szelleme, akár a tenger a nap számára, az abszolútot jelenti; olykor mégis nagy morajlás támad mélységeiben — s ez már a vihar előhírnöke — és a felszínre törnek a titkos erők, amelyek máskor nyugton alszanak. Talán bizony azzal hártja el a sorsot, hogy a tengert a tőle tanult zenével ringatja el és így szól Monsieur Teste-tel:

„A tenger hol feltűnt, a tenger hol letűnt szemem előtt; éreztem, hogyan lüktet, hol halkán, hol újra erősen és terem, örökké terem...”

És ez a szabályos lüktetés, amelyet a partlakó saját szíve lüktetésének érez, bizonyára csak színlelés: az alattomos elem így szedi rá az ember matematikus agyát, amely vágyik az érzékfeletti valóság után.

* * *

Mert nem elegendő gyönyörködni szellemünkben és csodálni a valóságtól elszakadt ész pontosan működő gépezetét. Lehetetlen, hogy ne legyek jelen a mindenség ölén, amely minden oldalról nyomást fejt ki rám; nem szakadhatok ki a valóságból azon a címen, hogy meg akarom ismerni, mert ha ezt teszem, nem a valóságot ismerem meg, hanem csak a jelenségeket. Ha részese akarok lenni a világot mozgató erőnek, ha személyiség akarok lenni és nem csak néző, akkor belé kell olvadnom az elembe, vállalom a szorongást kaotikus hatalma előtt, minden ideg-szálammal válaszolni a mozgásra, amelynek nevét sem ismerem.

„A föld lábad alatt folyton emelkedik és újjászületik” — Claudel megtanít arra, hogy a szülőföld nagy síksága megfagyott tenger. „Íme, itt állsz, ostoba, tudatlan, új ember, az ismeretlen előtt!” — A Tête d'Or Cébes-e, aki a költőt jelképezi, megveti a lábát a földön, mintha hajóhídon állana: sorsa küszöbén megérti, hogy a teremtés vele kezdődik, hogy a világ és ő maga kaotikus zűrzavar, amely egy Szót vár és egy nevet!

„Semmi sem szilárd körültem, a kaosz közepén állok, elvesztem a halál belsejében. Szívemre az utolsó óra kínja borul... Betörtem oda, ahol ember nem lakhat, elvesztettem méreteimet, utam a Közönyösön keresztül vezet.”

Ilyen az Óceánnal való első találkozása annak, aki „Isten földjének gyűjtője” akar lenni, Claudel vállalja a tenger kockázatát, testét-lelkét kiszolgáltatja „az elemnek, amely a szél prédája”; elhelyekedik az Erő kellős közepén, mert érzi az összhangot a mindenség és léte teljessége között. Valéry a tengerrel szemben tisztán csak szellem akar lenni: olyan elmés, olyan találekony, mint maga a tengertűkör, mely folyton újabb tüneményt hoz létre és főleg közömbös mindennel szemben — kivéve saját játékát. Ezzel a játékkal játssza ki életunalmát. „Az unalom, amelynek anyaga maga az élet és oka az ember éleslátása.” Claudel már egészen másfajta típus: nála a gondolat és a cselekvés egy és ugyanaz. Cébès szíve is „csupa unalom”, de ennek oka az, hogy ami legbelsőbb lényege, még nem tudott kifejezésre jutni: az ifjúkor mérhetetlen mélabúja ez, gyötri őt a sok fel nem használt erő.

„Nem tudok semmit és képtelen vagyok bármire. Mit mondjak? Mit tegyek? Mire használjam lelógó karjaim? Lábam, amely mint az álmok, ragad magával?

Látjátok, szükségem van,

Magam sem tudom, mire és legszívesebben kiáltoznék szüntelen,

Mint naphosszat panaszosan csipog a fészekalja fióka, mert varjú-mama és varjúpapa meghaltak!

Nem, az nem lehet, hogy a mai napon-ne teljesedjék az, mit konok reménykedéssel várok, mint az állat!

Mintha a *Részeg Hajó* visszhangját hallanók e versekben, az ismeretlen hívását, a kaland ígértét, amit Claudel Rimbaudtól tanult. „Ó, bár csak szétrobbanna csónakom, ó, bár csak a tengerbe esnék!” „Ó, bár csak áthatna, magával ragadna, elborítana az erő, amely bennem és a mindenségben közös és a formát várja, amelyet én vagyok hivatva adni neki!

Kétségtelen, hogy az első lépés az ismeretlenbe szörnyűbb, mint a halál. De a ránkzúduló erők nem hagynak időt, hogy a kaland képtelenségére gondoljunk. És mikor az elszabadult tenger visszahúzódik

a lélekből, amelyet hatalmába kerített, azt már megtermékenyítették a víz titokzatos ajándékai. A „Bevezetés a holland festészetbe” című művében Claudel nagyszerűen festi a termékenyítő tenger betörését a Zuyderseebe:

„Amikor nagy átalakulások készülődnek bennünk, vagy talán éppen befejeződnek, amikor a hétköznapi apró eseményei mögött ellenállhatatlanul erősödik bennünk a nagy áradás lehetősége — legyen az szerelem, fájdalom vagy vallásos megtérés —, amikor látjuk, hogy az első korlátok már elhajoltak és szemhatárunk szintje egyre magasabb; hogy lelkünk minden kijárata el van torlaszolva és személyiségünk legtávolibb és legrejtettebb zugában is folyton emelkedik az ár és minden védekezés hiábavaló a ránk törő idegen elemmel szemben: lehetetlen nem gondolnunk Hollandiára, amikor a déli órán ezernyi hajó lobogójának csattogása közben diadalmasan bevonul a hullámok istene és birtokba veszi az erek egész hálózatát, meglátogatja a földet, amely az ő birtoka. A víz hatalmas nyomása alatt megtelnek a zsilipek, egyik híd a másik után emelkedik fel, a partra vetett öreg bárkák kiszabadulnak iszabörtönükből és mint a mérleg két szára, hintáznak föl s alá. A töltés csatornáiból előtör a víz-sugár és az egy testté vált Hét Tartományt megremegteti az életadó tengerár, melyről nagyszerűen mondja Ruyter tengernagy sírfelirata. *Immensi tremor Oceani*. Azután eljön az idő, amikor a lélek, amelyet torkonragadott a támadó elem, érzi, hogy szorítása ellanyhul, a víz, amely majdnem elborította, lassan visszahúzódik, lepad, eltűnik e résekben, anélkül, hogy bármi vissza tudná tartani, és belőlünk is magával visz valamit. Az elveszettnek hitt területek újra láthatókká válnak és szemünk újból birtokba veszi a megújult és megtermékenyült tájakat.

Nem értheti meg a Németalföldet az, aki nem érzi talpa alatt a talaj titkos rugalmasságát, nem olvad bele ebbe a kozmikus ritmusba, amely elsüllyed és emelkedik, mint az emberi kebel”.

Ezt a szöveget nem olvashatjuk anélkül, hogy bennünket is magával ne ragadna a tenger ritmusa; anélkül, hogy ne éreznők a lélek titkos erőinek rezdülését magunkban. Mert a szónak megvan a hatalma, hogy szellemi téren olyan hatást váltson ki bennünk, mint a tenger: a szó, a mondat, a ritmus nemcsak arra való, hogy tisztázza a jelenségek közötti összefüggést, sem arra, hogy abszolút lehetőségeinek látványa megrésze-gítse a szellemet, amely öncélúnak tekinti magát. A szó igazi értelme nem az, hogy megállapítsa a jelenségeket, hanem, hogy a valóságot lélekkel töltsse: a szó az erő szétáradása, az a szerv, amely a valóságot felszívja magába és szellemi síkon átváltoztatja, de közben egy pillanatra sem szűnik meg táplálkozni belőle, még a szemlélődés állapotában sem. Csodálatos kölcsönhatás folytán, a szó, amely anyagát az elemekből meríti, egyszersmind táplálja őket: mert azok is éheznek az igazságot, amely kiegészíti őket, a gondolatot, amely a virtuális, formátlan anyag fölé emeli, kiszabadítja a kaosz zűrzavarából, ahol az erő önmagára hat. A tenger is, miután a kalandort méhében hordozta és megszülte az emberi ígét, újra alázatos lesz, meztelen és gyöngö, mint a síró kisgyerek.

„A tengerész, amikor nem vitorlázhat, ágyát a tenger mellé veti meg; amikor az háborog, mint a dajka, ha a csecsemő nyöszörög, fölkel ágyából, hogy megnézzze, nem nyughatik miatta. Így vagyok én is: mint a város titkos csatornáin keresztül, résztveszek a tenger mozgásában, mert belémhatol ez a folyékony elem. Akár írok, akár beszélek, pihenek vagy eszem, egy vagyok a tengerrel, amely süllyed és emelkedik bennem.”

* * *

Ha összehasonlítjuk ezt a kétféle magatartást, Valéryét, aki ott áll a tenger és a világ előtt és Claudelét, aki beleveti magát a mélybe, láthatjuk, milyen különböző fogalmai lehetnek az embernek a szóról. Két homlokegyenest ellenkező típust képviselnek ők: az egyik nem lát magában és maga körül mást, mint jelenségeket, és bizalmatlan minden tudással szemben, amely ezeken túl akar jutni: „Félek, csalóka ábránd minden igyekezetünk, hogy elmélyítsük magunkat”. A játékos úgy áll az étellel szemben, mint egy sakktábla előtt. Elfogadja a dolgok elrendezését, mint ahogy folytatjuk a sakkjátszmát, amelyet valaki abbahagyott előttünk. Minthogy ösztönszerűen metafizikátlan, saját létezése is virtuális szemében, csupa lehetőség és gratuitás, mint a sakkjáték végtelen sok kombinációja.

Hogy mennyire önkényes, mennyire kétségbeesett ez az állítólagos „felszabadulás”, mennyire a léttel szemben való teljes csődöt takarja vagy talán cinikusan be is vallja azt, arra legjellemzőbb az ifjú Valéry egyik barátjához írott levele. Húsz éves volt akkor, akár a Tête d'Or Claudelje, tehát még nem Monsieur Teste, sem pedig Faust.

„Felébredek és egy nagyot ásitok a teremtés felé. A művészet gyerekjáték. A tudomány sivár és durva, az Alma megrohadt. Nincs semmi, ami bonyolult, távoli, titokzatos vagy szubtilis lenne. Talán az eső halk nesze a szélben hajladozó fáradt lombokon, nem is olyan csunya. De csak ez, semmi más. A világ nevetséges, mint egy falióra. A csillagok bután körben forognak, nincsenek is olyan sokan, és alapjában nem szépek és nem is félelmetesek. És mit érdekelnek az emberi agyak! olyan együgyű mind! Megnövesztik a hajukat, és odaülnek az ég alá, mint Orfeusz, lírájuk az azúron, szemük kifordul — mert megöltek egy szörnyet vagy egy bizonyos mássalhangzót halmoztak ugyanabban a verssorban. Szörnyűség!... A virágok ostobák, mint az asszonyok. Ennek a fordítottja is áll. Az építészet üres. A könyvek? Azokat mi csináljuk, tehát... Egyébként nincs ital, amelynek íze és büze volna. Csak egyféle szag kedves a művész előtt: a só szaga és talán a köszéné. A tömjén bűdös. A halál unalmas. Az embernek úgy kellene végeznie, hogy felrobban vagy elmerül a tenger közepén.

A nyelv csödbe jutott. A természet pocakot ereszt. Túlvilág nincs. A pogányok ostobák. A keresztények ijesztően rútak. Hamlet elég rendes lenne, ha nem volna körülötte az a dráma. A tudomány emberei parvenük... Konklúzió: „Minden kétségbeejtően unalmas”.

Cébès is unatkozik, de azért, mert még nem valósította meg önmagát. Az ifjú Valéry azért unatkozik, mert kimerítette a kelyhet, mielőtt belékóstolt volna. Hogy ezt túlélhesse, mi marad számára más, mint a játék? Rá kell licitálni a jelenségekre, ha az ember nem hiszi, hogy üdvözülhessen. Ezáltal az emberi szellem istennek érzi magát; minthogy nem korlátozza egyéni sorsának beteljesítése, időben és térben korlátlanul mozoghat: kiszakad az életből, amely hordozza, felszabadul a metafizika szenvedélyétől. A tiszta szellem, akár a tenger, folyton csak a lehetségest mutatja. Életének értelmét saját természetében látja, vagy inkább saját játékában, mert bár tagadja az abszolútot, önmagát abszolútnak tekinti. Számára minden csak ürügy, szempont, melyet bármikor megváltoztathat. De azért olykor elfogja valami nyugtalanság, nem bízik formulái értékében, kételkedik pontos mechanizmusai céljában:

„Néha azt kérdezem magamtól, hogy a feltevések és tényeknek ez a folytonos szaporodása nem a szellem egyre növekvő irritációjával függ-e össze?... Úgy tűnik nekem, mintha a kutatás és felfedezések között olyan viszony állana fenn, mint a méreg és a megmérgezett között”.

Egy ilyenfokú kételkedés aláaknázná a megismerést, ha a szellem

az igazságra vágnék. De amíg Rimbaud vágyott az igazság birtoklására, az örök Faust túlságosan dilettáns ahhoz, hogy kívánja az igazsággal való egyesülést, mert az gátolná szabadságában. Nem aktív, csak mindenre képes. Az aktív ember célt tűz ki maga elé, folytatódik a saját formában. A Valéry-féle típus állandóan rögtönöz, ami a jó társalgóra jellemző. „Az ember társalgásra született” — mondja. Mindegy, ki a partnere: ő maga, a világ vagy egy másik szellem, a társalgó úgysem akar semmiféle konklúzióhoz jutni, mert minden út zsákutca, amely szabadságát veszélyezteti.

***

„Minden mozgás, ha célját eléri, egyensúlyhelyzetet vagy formát teremt.” Ez az egyszerű tétel olvasható Claudel *Traité de la Co-Naissance au monde et de soi-même* című műve „argumentum”-ában. Ő a megismerés követelményét abban látja, hogy anyag és lélek, jöllehet különbözőek, természettől fogva nincsenek különválasztva: mindkettő alá van vetve egy bizonyos cél felé törekvő mozgásnak. A szellemnek a dolgokkal szemben való transcendenciája helyébe Claudel a Teremtőnek a teremtménnyel szemben való transcendenciáját állítja. Minden teremtmény ösztönzést kap, hogy egy felsőbb parancsnak megfelelően megtalálja helyét a mindenségben, mert a rész és az egész szolidáris egymással. Legfőképpen az emberre vonatkozik ez, aki a beszéd adományával rendelkezik, amely egyszemélyben a szellem és a víz: a plasztikus elem és az akarat, amely azt formába önti. Ahogy Claudel az *Esprit et l'Eau* című nagy ódájában mondja, az ember célja az, hogy a nyelv segítségével megalkossa önmagát és vele együtt a világot olyannak, amilyennek Isten akarja. Minthogy minden élő különbözik az összes többi élőtől, ha Isten szándéka szerint betölti szerepét, létezése minőségbeli növekedést jelent a mindenségben; szava eddig nem ismert formát teremt, soha nem hallott új nevet, és utána a világ más lesz, mint addig volt.

„Ez az az „új név”, amelyről a Szentírás beszél, ezen a néven szólítatunk, hogy megszülessünk az örökkévalóság számára; ez az a csodálatos név, amely örök titok a Teremtő és a teremtmény között, s nem közölhető senkivel. Ezt a nevet megismerni annyi, mint megérteni legbensőbb természetünket, mint abból táplálkozni, ami életünk lényege. Mint ahogy a szót magánhangzók és mássalhangzók alkotják, lelkünk is minden lélekzetvétellel Istenből meríti tökéletes zengését.”

Claudel *Ars Poetica*-jában, ahonnan ezt az idézetet vettük, a keresztény gondolat eléri tökéletes érettségét: egységes világszemléletként jelentkezik, amelyet megkoronáz az emberi mű, rajta minden ember mással nem helyettesíthető részlet, szent és pótolhatatlan ékítmény. Külön-külön és együttvéve azért vagyunk a világon, hogy azt az öntudat fényéhez emeljük, ami legmagasabb fokon Istennel való egyesülést jelenti. Tehát Isten megbízásából magam is teremtő vagyok, felelnem kell a saját nevem hívására, szabadon kell véghez vinnem azt, amit tőlem a Teremtő vár. És mit vár tőlem? Hogy összegyűjtsem egy egyéni formában az egy és mégis olyan sokrétű világot, egy olyan formában, amelyet egyedül én vagyok képes létrehozni. A teremtés egy piramis, amelyben minden élet-energia összefut és a piramis csúcsán én vagyok: ilyen a teremtés képe, ha birtokba veszem azt, a név nagyobb dicsőségére, amelyen Isten hív engem, hogy ez a név, amely lelkem tökéletes éneke, mindörökké dicséret és imádság legyen.

Teste úr, én félek öntől. Ön embertelen és ijesztő. Talán, mert nem tudom önt megfogni: „nem mondhat az ember olyat róla, ami a következő pillanatban még érvényes volna” — ezek a felesége szavai. Vagy talán,

mert ijesztoően mozdulatlan, mint a pók, amely megbújik egy sarokban, de hálója mindenütt ott feszül és csupa ideges figyelem... Mi más számára az ember, mint egy légy, amely egy mozdulatlan tekintet világában él; ez a tekintet „hol látja őt, hol nem, de nem téveszti soha szem elől”. A Valéry-féle istenségnek nincs érzéke a dolgok belső ellenállása iránt, nem veszi észre a félelmetes erőt, amely öntudatlanul ott lappang a dolgok mélyén. Ha a megismerés úgy jön létre, hogy a tiszta érzékelés és a tiszta szellem közé nem ékelődik érzelem, elkövetkezik az idő, amikor már a felszín nem hajlandó elárulni a mélységet, amelyet takar. De ha még ez nem is következik be, az érzés, amelyet megfosztottak erejétől, attól a jogától, hogy érezzen, higgyen, szeressen, birtokba vegye azt a homályos világot, amelybe nem világíthat bele az ész — ez az érzés elsatnyul, hacsak nem merül el végleg az örületbe. Az ember, aki csak szellemnek képzei magát és tetszeleg ebben a szerepben, milyen viszonyban lehet a többi emberrel és önmagával? Talán hódít, mert a mozdulatlanság, az úr fönséges közönye is hódíthat és áldozatai örömmel áldozák fel magukat érte, de milyen elviselhetetlen Emilie Teste, amikor a férjéről beszél:

„Szelleme úgy zárja magában az enyémet, mint egy ember szelleme egy gyermekét vagy egy kutyáét. Van úgy, hogy járok-kelek a házban és egyszerre elfog a vágy, hogy énekeljek; hirtelen támadt jókedvem, befejezetlen ifjúságom arra készlet, hogy táncolva szálljak szobáról-szobára. De bárhogy ugrálok, egy pillanatra sem feledhetem a távollévő hatalmát, aki ott ül valamelyik karszékekben, álmodik vagy dohányzik, vagy a kezét nézegeti, egyenként megropogtatva izületeit; sohasem érzem, hogy a lelkem határtalan volna, mintha mindig körülzárna valami. Nehéz ezt megmagyarázni; nem mondom, hogy fogoly vagyok. Szabad vagyok, de beskatulyáztak”.

Nem, az nem lehet, hogy Isten az az abszolút néző legyen, amelyet Teste képvisel. Ha a megismerés nem más, mint „gyémántpillanat”, amelybe minden be van zárva, minden áttetsző; ha nem élet és melegség, ha nem azt jelenti, hogy minden lény része az összes többinek, vajjon miféle kiváltság az Istené, aki teremtményeitől elkülönülve, fönséges unalommal figyel, hogyan játszanak. Mi jogon állíthatja valaki, hogy a szellem legmagasabb csúcса ez az életképtelenség, ez a szörnyű unalom?

* * *

Hol a fájdalom Valérynél? Hiába keresem, nem találok mást, mint végtelen gögöt. Minthogy valami átok nehezedik rá, amely örök száműzetésre kárhóztatja az emberek között, fennen hirdeti, hogy eszménye a világtól elszakadt, tiszta szellem. Milyen más Claudel magánya, aki csak azért hagyja el övéit, hogy teste-lelke annál mélyebben hatoljon be az élő igazságba! Ha néhány napra hazatér, az ismerős otthoni hangok mögött folyton a tenger zúgását hallja és szeretettel és szorongással figyel rá. Felsőhaját és ez a sóhaj azt fejezi ki, hogy nehéz volt az áldozat, nem jószántából szakította el a szálakat, amelyek saját húsához fűzik:

„Az utas úgy tér haza, mint a vendég: mindenki számára idegen és számára is minden idegen. Szolgáló, akaszd csak ide a köpenyem, ne tedd félre! Nemsokára megint útra kelek. A családi asztalnál úgy ül, mint egy gyanús vendég. Semmiképpen sem rokon! A vándor, akit befogadtak, akinek füle tele még a vasút és a tenger zajával, aki mint az alvajáró imbolyogva jár, mert lába alatt érzi még a hullámverést,

nem ugyanaz az ember, akit a kikötőbe kísértetek valaha. Megtörtént az elválás és a száműzetés immár mindenhová elkíséri ezentúl."

Milyen távol vagyunk Valérytól! Vajjon felismerné-e a vadul háborgó elemben a Minervának szentelt templom szilárd biztonságát? És ez a parton álló világos szellem milyen véleménnyel lenne az örülről, aki a szilaj elem kellős közepébe veti magát? „Hol a világ vége?” — kérdi Faust-Valéry. Szeretném megtenni az utazást, amely meggyőzne saját létezéséről... Már nem egy utat tettem, de azok végül is e padhoz vezettek. Megtanítottak egyre s másra, de magamról nem tudtam meg semmit, amit ne tudtam volna, ha ki sem mozdulok a szobámból.

Ezzel szemben Claudel tudatában van annak, hogy a bizonyosság csak úgy szerezhető meg, ha vállaljuk a teremtés kalandját, ha nem tekintjük úgy, mint valami látványt, hanem mint egy állandó erőfeszítést, összhangban megszámlálhatatlan egyéb erőfeszítéssel. Claudel a világ végén az örök kozmikus himnuszát küldi az ég felé; a világmindenség energiái az örök Szeretet kebelén virágoznak ki, a Szeretetén, amely egy a megismeréssel.

Az utazó, miután körülhajózta a világot, nyugodtan elmehet az ismeretlen végére; a legismeretlenebb ország a teljes megismerés országa. Az erős ember magával viszi a Szót, amely az ő lelke, amelyet minden létező mértékének tekint; a Szót, amelyet Istennek adott és amely biztosítja őt, hogy soha többé nem lesz egyedül, mert a mindenséggel egyesül. Ha mégis magába vonul, ezt nem keserű gögből teszi, hanem hogy a teremtést önmagában is befejezze, hogy a csöndben, amely beáll, ha a világ hangja elhallgat, újra kezdje a titokzatos párbeszédet, és érezze a lélek szerelmes egyetértését önmagával és Istennel. Lehet, hogy egyedül akar lenni, de nem azért, mert fáradt vagy tehetetlen, hanem, mert eljött az ideje, hogy a Bölcsesség megkoronázza a megismerést; hogy Isten, akit eddig a dolgokban ismert meg, most szemtől-szembe mutatkozzék előtte és nevével nevezze szolgáját. Mert a megismerés az üdvözülésben teljesedik ki, ami nem más, mint a Létbe való örök beleolvadás. Nincs szakadás az ember és a világ, az ember és Isten közt. Egyesíthetem magamban Isten ajándékát a föld ajándékával; megérthetem Isten szándékát, aki kijelölte a szót, amelyet játszani kell a mindenség szimfóniájában. Pótolhatatlan vagyok magam is: Isten úgy szeret, mint senki más és én erre a szeretetre úgy felelek, mint senki más.

Milyen tanulság vonható le a párbeszédéből, amelyet a száraz szellem és a megtermékenyített lélek folytat előttünk? Mit tanulhat belőle ez a mai világ, amely a kettő között tétovázva áll: megbűvölve az egyik tiszta absztrakciótól, habozik magát átadni a másik hiábavaló nagylelkűségének; fél, hogy rászedik, ezért nem bízik az erőben, mely az ígét élteti, sem az ígében, amely az erőt kifejezésre hozza; nem hisz saját egységében, mert számára az élők egysége írott malaszt csupán; inkább elpusztul magányában, pedig szíve vágyik a szeretet után? Nagyon egyszerű a tanulság, mégis nehezen érti meg romlott szellemünk. Hallgassuk meg Claudelt, mit mond a Lélek és Víz című nagy ódája befejező részében.

Isten Lelke elragadott engem hirtelen a falon át, s most itt vagyok ez ismeretlen földön.

Hol van immár a szél? hol a tenger? s mely ide hozott, hol az ösvény?

Hol vannak az emberek? Nincs már egyéb, csupán a mindig tiszta égbolt. Hol van a hajdani vihar?

Fülelek: nincs már egyéb, csupán e susogó fa.

Hallgatódzom: nincs már egyéb, csak e makacs levél.
 Tudom, a harcnak vége. És vége a viharnek is, tudom!
 Vala a mult, de nincs már. Fagyosabb lehellet csapja meg arcomat.
 Ismét itt a Jelenlét, az ijesztő magány s a hirtelen lehellet ismét
 arcomon.
 Uram, előttem van a szőlőm s látom, a szabadságom többé nem
 veszhet el.
 Aki a szabadságot ismeri, kacag most minden köteléken; s szív-
 béli kacagását kicsoda érti meg?
 Szemlél mindeneket s kacag.
 Jó nekünk itt lennünk, Uram; az emberek látására bár vissza
 sohse térnék.
 Rejts el, ó, Istenem, minden ember szemétől, hogy senkifia ne
 ismerjen engem,
 S mikép az örök csillag
 Csak fényét őrzi meg, belőlem se maradjon egyéb, csak a hang.
 Az érthető ige, a kifejezett szó s a hang, mely lélek és víz!
 Testvér, a szívem nem adhatom neked, de hol az anyag mit sem
 ér már, mindent áthat a testetlen szó,
 Mely én magam vagyok, örökkévaló értelemmel.
 Figyelmezz, gyermekem, hajtsd felém fejedet, s neked adom a
 lelkem.
 Lärmával tele a világ, míg fa csúcsán a jós-lomb susogását csak
 a szeretőnek tépett szíve hallja.
 Hol hát az ember-hang, melyik ne lenne se mélyebb, se magasabb
 hozzá képest?
 S mért csak te magad hallod? Mert isteni mértékre szabva magad
 vagy csak!
 Mivel e hang legbensejében maga ez a mérték,
 A szent, szabad, mindenható, teremtő mérték!
 Ó, érzem én, nem szűnik meg a Lélek a vizek fölött lebegni!
 Semmi sincs, testvérem, s te se vagy,
 Csupán egy kimondhatatlan arány és megszábot szám által a
 végnélkül osztható vizek felett!
 Figyelmezz, gyermekem, szíved ne zárd el tőlem és fogadd
 A bölcs hang betörését; a víz s a lélek megváltása benne;
 minden
 Bilincsek oldása és magyarázata.
 Nem leckéje ez valamely tanárnak, sem feladat, mely megol-
 dásra vár:
 De láthatatlan táplálék s minden beszédet felülmúló mérték,
 Lélek, lelket fogadva be és minden dolgot beragyogva benned.
 Itt van hát házam küszöbén az Ige, miként egy örökkévaló, fiatal
 leány.
 Nyiss ajtót! Isten Bölcsesége áll előtted,
 Dicsőség tornya s koronás királyné.
 Barátom, nem vagyok én sem ember, sem asszony: Szeretet va-
 gyok minden szavak felett!
 Köszöntelek, drágalátos testvérem!
 Ne illess! kezemet megfogni ne iparkodj.

*Emmanuel tanulmányát Füzesséry Katalin, a Claudel ódarészletet
 Szedő Dénes fordította.*